

Ernest Mandel

Den ojämna utvecklingens lagar december 1969

New Left Review 1/59, januari-februari 1970.

Detta är det avslutande inlägget av Mandel i den debatt om USA-imperialismen som följde på Mandels artikel [Vart är Amerika på väg?](#) (i NLR 1/54) och som kommenterades av Martin Nicolaus i [Den universella motsägelsen](#) som i samma NLR-nummer som föreliggande artikel.

/ Red.

Innan jag besvarar Martin Nicolaus' kritik av *Vart är Amerika på väg?*, bör jag förklara artikelns ursprung och avsedda funktion. Den är en transkription av ett tal som hölls vid ett seminarium för finska studenter i Helsingfors, inom ramen för ett symposium om amerikansk imperialism idag. Den var inte avsedd att vara en global analys av motsättningarna i den amerikanska imperialismen, och än mindre en bred skiss av amerikanska eller globala perspektiv för de kommande decennierna. Jag anser mig inte vara någon expert på amerikansk kapitalism; det finns marxister som är mycket bättre rustade att ta sig an en sådan analys, däribland nära vänner till mig i USA. Det räcker att påminna om ursprunget till detta transkriberade tal för att förstå begränsningarna i det ämne som behandlas, vilket härrör från behovet av en elementär arbetsfördelning. Andra talare, i första hand Perry Anderson, behandlade vid samma symposium fenomenet amerikansk imperialism, dess industriella, finansiella och militära infrastruktur och dess återverkningar i hemlandet och utomlands. Jag fick i uppgift att beskriva trender inom det amerikanska samhället som långsamt urholkade dess tidigare relativa sociala och politiska stabilitet. Det var underförstått att den amerikanska imperialismens globala verksamhet och dess motsättningar hade analyserats av tidigare talare och assimilerats av publiken. Av denna anledning nämnde jag dem bara i förbigående.¹ Säkerligen kunde inte ens den hårdaste kritiker tro att jag "underskattar" Vietnamkrigets enorma effekter på den sociala, politiska och ideologiska utvecklingen i USA.

Vad var det politiska syftet med mitt tal? Det var uppenbarligen att motsätta sig de felaktiga antagandena i den så kallade tredje världsrörelsen, som från Franz Fanon och Lin Piao till Baran och Sweezys [Monopolkapitalet](#) och Herbert Marcuses [Den endimensionella människan](#) avskriver den amerikanska arbetarklassen från alla revolutionära perspektiv på medellång sikt.² Det är uppenbart att endast de mest mekaniska och odialektiska "marxisterna" skulle förneka att de nationella befrielseströrelserna i koloniala och halvkoloniala länder, och deras

¹ I första stycket av *Vart är Amerika på väg?*

² Det senaste försöket att ge ett påstått marxistiskt rättfärdigande av "tredje världsrörelsen" har framförts av Pierre Jalée i sin bok *L'imperialisme en 1970* (Maspero, Paris 1969). [sv. övers. [Imperialismen i dag och i morgon](#), 1971]. Den bygger på antagandet att motsättningen mellan imperialismen och folken i tredje världen är dagens "huvudmotsättning" (här kan man se den förödelse som denna odialektiska formel från Lin Piao har orsakat bland uppriktiga och kompetenta marxister), medan arbetarnas handlingar i väst förblir "reformistiska", både på grund av systemets förmåga att under lång tid garantera en hög tillväxttakt (minskande fluktuationer i industrins konjunkturcykel och låg arbetslöshet) och på grund av de högerorienterade krafter som dominerar arbetarrörelsen. Hur denna teori kan förenas med verkligheten i klasskampen i Frankrike i maj 1968 och Italien 1969, som uppenbarligen tenderar att mer och mer överskrida reformismens gränser och utmana de kapitalistiska produktionsförhållandena, eller med verkligheten i världsekonomin, som sedan 1965 har kännetecknats av en sjunkande tillväxttakt, ökad arbetslöshet och en växande överkapacitet inom nästan alla viktiga industrisektorer, är svårt för mig att förstå.

potentiella utveckling till socialistiska revolutioner (under ett fullvärdigt proletärt ledarskap), är en väsentlig del av den världsrevolution som har pågått i 40 år, sedan den andra kinesiska revolutionen 1925–27.³ Detta innebär att sambandet mellan den koloniala revolutionen och den socialistiska revolutionen i väst (liksom sambandet mellan den koloniala revolutionen och den politiska antibyråkratiska revolutionen i de så kallade socialistiska länderna) är komplext och mångfacetterat.

Skillnaden mellan revolutionära marxister och anhängare av ”tredje världsrörelsen” ligger inte i att de förstnämnda förnekar detta samband och de sistnämnda hävdar det. Den ligger i två i grunden olika synsätt på detta samband. Revolutionära marxister tror inte på en oundviklig tidssekvens, medan ”tredje världsanhängare” tror att imperialismen först måste störtas i alla, eller de viktigaste, underutvecklade länderna innan den socialistiska revolutionen återigen kan stå på dagordningen i väst. Lin Piaos berömda tes att ”landsbygden” måste ”omringa städerna” är det mest slående uttrycket för denna idé. Revolutionära marxister tror inte att förlusten av en viktig eller till och med avgörande del av de utländska koloniala områdena automatiskt kommer att skapa en revolutionär situation inom de imperialistiska länderna; de tror att dessa förluster endast kommer att få revolutionära effekter om de först utlöser interna materiella förändringar inom det imperialistiska samhället självt. Mellan världspolitik och revolutionen i väst finns en nödvändig förmedling: förändringar i ekonomins funktion, förändringar i maktförhållandena mellan klasserna, förändringar i medvetandet och stridbarheten hos olika sociala grupper.

Det är nu möjligt att reda ut ett missförstånd som genomsyrar hela Nicolaus kritik. När jag talade om ”interna” utvecklingar i motsats till ”externa effekter” på det amerikanska samhället, hade jag inte en geografisk utan en social kontext i åtanke. Just det argument som Nicolaus angriper hårdast – vår tes att den interimperialistiska konkurrensen redan är och kommer att bli en av de krafter som stör den relativa interna stabiliteten i den amerikanska imperialismen – borde ha visat honom detta. När allt kommer omkring är konkurrensen från den västeuropeiska och japanska imperialismen ”geografiskt” sett inte en ”intern” utan en ”extern” faktor i USA. Varför behandlade jag det på det sättet? För att jag letade efter världsutvecklingens effekter på samhällskrafter, på klasser och skikt inom det imperialistiska samhället. Utan denna nödvändiga förmedling upphör den historiska materialismen att vara en ”handlingsguide” och blir en tom ekonomism och fatalism.

³ Det är viktigt att betona att Trotskij avvisade alla tankar om att folken i den underutvecklade världen måste ”vänta” tills det västerländska proletariatet genomfört sin revolution, precis som han motsatte sig alla illusioner om ”tredje världen”. I sitt politiska testamente, [Fjärde internationalens manifest om det imperialistiska kriget och den proletära världsrevolutionen](#) från maj 1940, skrev han:

”Den permanenta revolutionens perspektiv innebär ingalunda att de efterblivna länderna måste invänta signalen från de utvecklade, eller att de koloniala folken tålmodigt skall vänta på att metropolernas proletariat skall befria dem. Hjälpen kommer till den som hjälper sig själv. Arbetarna måste starta kampen i varje land, kolonialt eller imperialistiskt, där gynnsamma förutsättningar har upprättats, och härigenom skapa ett föredöme för arbetare i andra länder.”

Det är intressant för våra läsare att detta inte var en ny ståndpunkt för Trotskij, som han intog först efter de sorgliga erfarenheterna av den europeiska arbetarklassens nederlag på 1930-talet. Redan den 5 augusti 1919 skrev han följande i ett hemligt meddelande till centralkommittén för det ryska kommunistpartiet:

”Det råder inget tvivel om att vår Röda armé utgör en ojämförligt mäktigare kraft på den asiatiska arenan i världspolitik än på den europeiska. Här öppnar sig för oss en otvivelaktig möjlighet att inte bara vänta länge på att se hur händelserna utvecklas i Europa, utan att bedriva verksamhet på den asiatiska arenan. Vägen till Indien kan i nuläget visa sig vara lättare att resa och kortare för oss än vägen till Sovjetunionen. Den typ av armé som för närvarande inte kan ha någon större betydelse på den europeiska arenan kan rubba den instabila balansen i de asiatiska koloniala beroendeförhållandena, ge en direkt knuff till ett uppror från de förtryckta massornas sida och säkerställa triumfen för ett sådant uppror i Asien.” (*The Trotsky Papers*, I, 1917-22, s. 623, Haag 1964).

1. Den allmänna motsättningen och den konkreta klasskampen

Ur denna synvinkel är det en otillåten metafysisk abstraktion att tala om världen som ett samhälle, som en enda ram för politiskt handlande. Det är helt sant att imperialismen har vävt samman alla länder och samhällen i världen till ett enda nät av världsmarknad och världsutnyttjande (med undantag för de länder som genom en socialistisk revolution har kunnat bryta sig ur detta nät). Det är också sant att monopolkapitalet i de imperialistiska länderna i olika former och i olika utsträckning exploaterar arbetarna i "sitt eget land", arbetarna i utländska imperialistiska länder där det investerar kapital, arbetarna i underutvecklade länder, fattiga och medelstora bönder i dessa länder, bönder och hantverkare i "sitt eget land", icke-monopoliserade sektorer av kapitalistklassen i "sitt eget" och utländska imperialistiska länder; och praktiskt taget hela den härskande klassen i underutvecklade länder. Men att dra slutsatsen att skillnaderna i denna exploaterings form och grad har blivit sekundära och obetydliga, eller att hävda att eftersom exploateringen är allmän så är den också homogen, är att ha en helt ensidig syn på världsrealiteten under imperialismen, både igår och idag, och att öppna vägen för katastrofala analytiska och politiska misstag.

Imperialismens historiska särart i detta avseende ligger i det faktum, att även om den förenar världsekonomin till en enda världsmarknad, förenar den inte världssamhället till en homogen kapitalistisk miljö. Även om monopolkapitalet, direkt eller indirekt, lyckas utvinna superprofiter från de flesta människor på jorden, så förvandlar det inte de flesta människor i världen till industriella producenter av mervärde. Kort sagt: även om det underkastar alla klasser och alla nationer (utom de som har brutit sig ur dess sfär) olika former av gemensam exploatering, så upprätthåller och förstärker det i högsta grad skillnaderna mellan dessa samhällen. Även om USA och Indien är mer sammanflätade idag än någonsin tidigare, är avståndet mellan deras teknik, deras livslängd, deras genomsnittliga kultur, deras invånares sätt att leva och arbeta mycket större idag än för ett sekel sedan, när det knappt fanns några relationer alls mellan dessa två länder.

Endast om vi förstår att imperialismen i största möjliga utsträckning tillämpar den universella lagen om ojämn och kombinerad utveckling, kan vi förstå världshistorien under 1900-talet. Endast om vi förstår denna lag om ojämn och kombinerad utveckling kan vi förstå varför de första segrande socialistiska revolutionerna kunde bryta ut i tre underutvecklade, efterblivna länder, Ryssland, Jugoslavien och Kina, på grund av en integrerad världsmarknad. Endast om vi förstår hur samma lag fortsätter att verka idag kan vi förstå att den avgörande kampen för världssocialismen endast kan utkämpas av de tyska, brittiska, japanska, franska, italienska och amerikanska arbetarna.

"I denna imperialismens tid framträder motsättningen mellan arbete och kapital i en allmän form, mer än under någon tidigare epok. De dagar då denna motsättning endast kunde visa sig inom en nationell ... sfär ligger långt bakom oss", skriver Martin Nicolaus. Låt mig påpeka felet i den första meningen och den ologiska slutsatsen i den andra. Motsättningen mellan arbete och kapital uppstod i grund och botten i allmän form redan från den kapitalistiska produktionsformens början (se i detta avseende de betydelsefulla passagera i Marx *Grundrisse*, välkända för Martin Nicolaus), och faktiskt ända från början av imperialismens era, för mer än tre fjärdedels sekel sedan. I den meningen var varken den ryska revolutionen, den spanska revolutionen eller den kinesiska revolutionen (för att nämna två segrar och ett nederlag) mer "nationella" än den vietnamesiska revolutionen; alla var de både uttryck för och fokuspunkter för den "allmänna motsättningen", som inte bara framträdde "i vår tid". Men att från klassmotsättningarnas allmänna karaktär dra slutsatsen att klasskampen nödvändigtvis har en allmän form är att förutsätta en omedelbar och total överensstämmelse mellan objektiva socioekonomiska utvecklingar och mänskligt handlande, dvs. att utesluta hela problemet med nationella särdrag, politiska former, sociala maktförhållanden, olika former av

medvetande och organisationers roll, med andra ord Lenin, Trotskij, Luxemburg och en hel del av Marx och Engels också!

I en polemik med Bucharin just om detta ämne sa Lenin följande under det ryska kommunistpartiets 8:e kongress:

Och vi säger: för att förstå vilken situation vi råkar i, måste det sägas ut hur vi har gått och vad som lett oss fram till den socialistiska revolutionen. Vi leddes dit av imperialismen, vi leddes dit av kapitalismen i dess ursprungliga varuproduktionsformer. Allt detta måste man förstå, ty endast genom att räkna med verkligheten kommer vi att kunna lösa sådana frågor som t ex vårt förhållande till medelbonden. Varifrån kan strängt taget medelbonden ha dykt upp under en epok av rent imperialistisk kapitalism? Han fanns ju inte till ens i länder med enkel kapitalism. Om vi försöker lösa frågan om vårt förhållande till denna närapå medeltida företeelse (medelbonden) uteslutande från imperialismens och den proletära diktaturens synpunkt, så får vi absolut inte det hela att gå ihop och kommer att ådra oss många hårda stötar. Men om vi skall ändra vår inställning till medelbonden så måste vi också göra oss besväret att i den teoretiska delen säga varifrån han kommit och vad han är för något. Han är en småvaruproducent. Det är kapitalismens abc som vi måste tala om därför att det är där vi fortfarande sitter fast.⁴

Lenin sammanfattar sin ståndpunkt genom att säga att ”imperialismen är en överbyggnad på kapitalismen”, och när den rasar samman kvarstår hela den kapitalistiska grunden. Imperialismen är med andra ord en kombinerad sorts social utveckling, som sammanlänkar den ekonomiska verksamhetens, exploateringens och det samhällspolitiska livets mest efterblivna och de mest moderna former, i varierande former, i olika länder. Av den anledningen kan den socialistiska världsrevolutionen under imperialismen inte vara en omedelbar, samtidig, synkroniserad händelse i alla eller de flesta länder i världen. Den kan bara vara en process där den imperialistiska kedjan först bryts i sina svagaste länkar. För att avgöra vilken länk som är den svagaste i varje bestämd utvecklingsfas är det nödvändigt att noggrant studera de ekonomiska, sociala, politiska, kulturella och historiska skillnaderna mellan olika länder – i sista hand: de olika förhållandena mellan de samhällspolitiska krafterna i dessa länder – som överlever trots den ”allmänna formen av motsättning mellan arbete och kapital”.

2. Klassmedvetande och samhällsekonomiska motsättningar

Martin Nicolaus skriver: ”Det finns inga fler ’lokala’ motsättningar och inga fler ’ekonomiska’ motsättningar i den mening som vanligtvis avses; alla våra motsättningar, och ju djupare de är, desto mer sant är detta, har allmänna orsaker och allmänna effekter; ett barn i ett rum i en stad som gråter av hunger ifrågasätter hela världshistorien.” Detta är helt sant och väl uttryckt. Det är inte nytt, för det var sant även för ett sekel sedan. Men det undviker den verkliga frågan. För den fråga som jag diskuterade, den synpunkt som Nicolaus polemiserar mot, är inte om världsekonomin objektivt sett har förenats och ”socialiserats” (detta är ABC för marxister, och jag har själv skrivit detta dussintals gånger). Den fråga jag ställde är denna: när, varför och hur kommer den stora majoriteten av den amerikanska arbetarklassen (den vita arbetarklassen) att göra uppror mot att alla dessa barn gråter av hunger i världen, och stoppa den hungern genom att göra en socialistisk revolution.

Att hänvisa oss tillbaka till de objektiva orsakssambanden som svar på den frågan är vilseledande. Spädbarnen har ju gråtit i många decennier, och har inte de amerikanska arbetarna låtit dem gråta? Har inte majoriteten inom den amerikanska nya vänstern fram till helt nyligen hävdad att den amerikanska arbetarklassen aldrig skulle göra uppror mot kapitalismen, av olika skäl (för att den var ”korrumperad”, för att den var ”integrerad”, på

⁴ Lenin, [Rysslands kommunistiska partis \(bolsjevikerna\) 8:e kongress den 18-23 mars 1919](#) (”Rapport om partiprogrammet”).

grund av ”massmedierna”, på grund av sin ”brist på revolutionär tradition”)? Nicolaus borde erkänna, att även för någon som helt håller med om att kapitalistisk exploatering och alienation har ”allmänna orsaker och allmänna effekter” måste denna fråga fortfarande besvaras med något mer än bara fromma besvärjelser (”När (!) denna motsättning slutligen kommer att få konsekvenser ...”) eller blind tro.

I den socialistiska världsrörelsens historia finns det bara tre grundläggande svar på denna fråga. Det ena är svaret från utopiska socialister och olika propagandasekter av mycket olika färg och ursprung, som alla är överens om en grundläggande punkt: att arbetarklassen (eller mänskligheten för den delen) aldrig kommer att röra sig mot socialismen så länge den inte har ”sett ljuset” – dvs. låtit sig övertygas av den aktuella sektens särskilda trosbekännelse. Det andra svaret, som är diametralt motsatt men parallellt med det första (och lika grundläggande felaktigt), är att ”när de objektiva förutsättningarna är mogna” (när ”produktivkrafterna har slutat växa” eller när ”eländet har blivit outhärdligt” det finns många variationer av fatalism), kommer ”arbetarna att bli socialister” och ”göra revolution”. Det tredje och korrekta svaret, det som kommer från den klassiska socialistiska rörelsen och som fulländades av Lenin, säger att arbetarna kommer att göra revolution när (a) ett socialistiskt medvetande har införts i deras kretsar av en organiserad förtrupp; (b) detta medvetande smälter samman med en växande stridbarhet hos hela klassen, som är en funktion av ökande samhällsmotsättningar, och (c) denna stridbarhet uppstår i en objektiv situation av plötslig och extrem instabilitet hos den härskande klassen (en ”förrevolutionär situation”, en ”revolutionär kris”).

Försöken att införa ett socialistiskt medvetande i den amerikanska arbetarklassen har varit mångfacetterade och oavbrutna i ett sekel nu. Ibland var de bredare, ibland mer begränsade; ibland var de effektiva och ibland misslyckades de kapitalt, men de upphörde aldrig. Det som uppenbarligen har minskat sedan perioden med den stora uppgången för CIO och sittstrejkerna (eller, om man så vill, sedan efterkrigstidens strejkvåg) är den amerikanska arbetarklassens stridbarhet, dvs. den objektiva klasskampen i sig. För att inte snubbla i de dubbla fallgroparna utopism och fatalism måste man ställa sig frågan: Vilka faktorer skulle kunna avgöra en ny uppgång av proletarietets klassmilitans och kamp, efter mer än två decennier av relativ stillhet i USA?⁵ Vilka faktorer rubbar redan och kommer att i allt högre grad rubba den relativa sociala och politiska jämvikt som den amerikanska kapitalistklassen åtnjöt mellan andra världskriget och mitten av 1960-talet?

När vi undersöker frågan om den relativa stillheten inom arbetarklassen i världens rikaste imperialistiska land måste vi åtminstone ta hänsyn till detta grundläggande faktum. Det kan inte vara en slump att det ledande imperialistiska landet har den svagaste utvecklingen av det socialistiska klassmedvetandet hos arbetarklassen. Det föregående exempel som man oundvikligen kommer att tänka på är 1800-talets Storbritannien. Engels och Lenins kommentarer om den situationen är välkända. Det kan vara användbart att återge Engels åsikt i sin helhet för att undersöka om det går att jämföra den engelska situationen vid den tiden och den amerikanska situationen idag:

Så länge Englands industriella monopol varade, har den engelska arbetarklassen i viss mån deltagit i fördelarna med detta monopol. Dessa fördelar har fördelats på ett mycket ojämnt sätt; den privilegierade minoriteten tillskansade sig den största delen, men även den stora massan fick ibland åtminstone tillfälligt sin del. Det är anledningen till att det inte har funnits någon socialism i England sedan owenismen försvann. Med monopolets kollaps kommer den engelska arbetarklassen att förlora denna privilegierade ställning. En dag kommer den – inklusive den privilegierade och

⁵ När jag talar om relativ stillhet förnekar jag inte att det har förekommit strejker under dessa årtionden. Men uppenbarligen inträffade ingenting i samma skala som efterkrigsstrejkerna, för att inte tala om vågen av sittstrejker 1936-37.

ledande minoriteten – att befinna sig på samma nivå som sina arbetskolleger i andra länder. Det är anledningen till att det återigen kommer att bli socialism i England.⁶

”Industriellt monopol” betyder naturligtvis ett monopol på avancerad industriell arbetsproduktivitet; det fanns inget absolut industriellt monopol i Storbritannien, varken 1885 eller ens 1845. När vi förfinar Engels resonemang i denna mening blir likheten med situationen i USA sedan Andra världskriget uppenbar. Det är svårt att förneka att amerikanska arbetare ”i viss mån” har deltagit i fördelarna med den amerikanska imperialismens monopol på avancerad industriell produktivitet (teknik). Det är ännu svårare för en marxist att förneka att det finns åtminstone ett partiellt orsakssamband mellan detta deltagande – dvs. det faktum att den amerikanska arbetarklassen åtnjuter den högsta levnadsstandarden bland världens proletariat – och avsaknaden av ett socialistiskt klassmedvetande hos samma klass.

När Martin Nicolaus själv undersöker de troliga orsakerna till ”återuppkomsten av motsättningen mellan kapital och arbete” i USA räknar han upp 14 faktorer, varav inte mindre än 10 är av subjektiv natur, dvs. rör fenomen i överbyggnaden, och därför uppenbarligen är cirkelresonemang. För att bara ge ett exempel: varför skulle ett växande engagemang bland värnpliktiga unga soldater i reaktionära krig utomlands automatiskt leda till en opposition av socialistisk karaktär? Var inte dessa soldater också värnpliktiga under Koreakriget? Ledde detta engagemang till en kraftfull socialistisk massrörelse bland soldaterna, till en ökning av det proletära klassmedvetandet hos den amerikanska arbetarklassen? Av de fyra återstående faktorerna är endast två, den växande industrialiseringen av södern och den snabba nedgången för bönderna, objektiva processer som förändrar maktförhållandena till proletariats fördel, men som inte heller leder direkt till ett ökat socialistiskt klassmedvetande. Så det återstår bara två grundläggande faktorer som Nicolaus i grunden kan räkna med för att rubba den relativa sociala och politiska stillheten inom det vita proletariats i USA: ”absolut fattigdom” och ökande osäkerhet och instabilitet i sysselsättningen.

Men dessa två faktorer faller plötsligt från himlen, helt utan samband med den ekonomiska analys som föregår dem. De står till och med i motsats till huvudtesen i Nicolaus artikel, nämligen tesen att den amerikanska imperialismens absoluta överlägsenhet i den kapitalistiska världen växer, och inte minskar. Om så vore fallet skulle monopolistiska superprofiter som flödar till det amerikanska kapitalet öka och inte minska – och dess förmåga att ”korrumpera” den amerikanska arbetarklassen skulle öka, inte minska. Om den amerikanska imperialismen vore allsmäktig inom det internationella kapitalet skulle den säkert sträva efter att först ”exportera” instabiliteten i sysselsättningen till sina svagare konkurrenter, och arbetslösheten skulle följaktligen vara lägre i USA än i till exempel Tyskland, Storbritannien och Japan.

Nicolaus talar dystert om ”en import av koloniala förhållanden till den amerikanska metropolen” och ”en allt intensivare exploatering”, ”reducering av all arbetskraft till status som kolonial arbetskraft”. Låt oss lämna den uppenbara överdriften och förenklingen i denna mening åt sidan: långt innan den amerikanska arbetarklassen såg sin levnadsstandard sjunka till nivån för ”kolonial arbetskraft” skulle den utan tvekan vara redo att göra en socialistisk revolution! Vad som saknas i denna mening, och i det resonemang som bygger på den och som omfattar alla ”fjorton punkter”, är den samhällsekonomiska motiveringen till de amerikanska monopolisternas beteende. De ”intensifierar” ju inte exploateringen av ren ondska eller för att de i hemlighet konspirerar för att göra Amerika moget för kommunismen. Om dessa monopolister, efter att ha åtnjutit tre decennier av relativ politisk och social stabilitet i sitt land, plötsligt agerar på ett sätt som rubbar denna balans, kan man inte på allvar anta att de gör detta utan att vara tvungna att agera på detta sätt. Vad är det då som tvingar

⁶ Engels: *England 1845 and 1885*, artikel publicerad i *Commonwealth*, 1 mars 1885 – jag citerar från *Marx-Engels Werke*, vol. 21, s. 196–7, Dietz-Verlag, Berlin 1962, och har själv översatt texten från tyska till engelska.

dem att bete sig så? När vi formulerar den frågan är vi glatt tillbaka där vi började – och där Nicolaus lättsinnigt antog att vi inte borde ha börjat: den amerikanska imperialismens specifika inre motsättningar under en given tidsperiod, dvs. i den nya fas av efterkrigstidens utveckling som inleddes någonstans omkring 1965, och inte den ”allmänna motsättningen mellan kapital och arbete” eller ”den imperialistiska epokens allmänna motsättningar”.

3. Kapitalismens rörelselagar under detta århundrade

Det finns bara en grundläggande drivkraft som tvingar kapitalet i allmänhet att öka kapitalackumuleringen, utvinningen av mervärde och exploateringen av arbetskraften, och febrilt söka efter vinster som överstiger genomsnittsvinsten: det är konkurrensen.

Det är sant att det inte bara finns konkurrens mellan kapitalisterna, utan också mellan kapitalet och arbetskraften, dvs. kapitalisternas försök att ersätta levande arbetskraft med ”arbetsbesparande” utrustning, när det råder full sysselsättning och exploateringsgraden (mervärdet) börjar sjunka till följd av ett mer gynnsamt maktförhållande mellan lönearbetarna och arbetsgivarna. Men kapitalisternas försök att stoppa denna nedgång i mervärdekvoten orsakas återigen inte av deras fundamentalt ”onda” eller ”arbetarfientliga” karaktär, utan av konkurrensens tvång. Om de låter arbetskraften komma undan med ”överdrivna” löneökningar, kommer deras egen kapitalackumuleringskvot att minska, de kommer att hamna på efterkälken i konkurrenskampen och bli oförmögna att införa den modernaste tekniken och slutligen krossas av sina konkurrenter.

Dagens värld är inte längre en ”rent” kapitalistisk värld, och politiskt militära överväganden har spelat en viktig roll för att motivera några av den amerikanska imperialismens viktigaste beslut under de senaste decennierna. Imperialismen känner sig hotad av den socialistiska revolutionens spridning och vill stoppa den med alla medel, inklusive öppen krigföring som i Korea och Vietnam. Å andra sidan missar en rent politiskt militär förklaring av den amerikanska imperialismens globala engagemang två viktiga ekonomiska aspekter: för det första att kapitalackumuleringens själva natur, under monopolkapitalismen ännu mer än under ”laissez-faire”-kapitalismen, skapar ett ekonomiskt tvång för kapitalet att expandera över hela världen; för det andra att uppkomsten av ett kapitalöverskott, som oundvikligen är kopplat till monopolkapitalismen i sig i de ledande imperialistiska nationerna, skapar ett starkt ekonomiskt tvång att bygga upp en mäktig vapenindustri och ett militärt etablissemang. Förekomsten av icke-kapitalistiska stater och en kraftfull revolutionär uppgång i den koloniala världen gav dessa processer en specifik form, men i sig existerade de redan före andra världskriget och före oktoberrevolutionen.

Två frågor som rör vårt ämne uppstår ur denna sammanfattande repetition av några av imperialismens grundläggande ursprung och särdrag. Vilka effekter har den internationella kapitalackumuleringen på den imperialistiska konkurrensen och rivaliteten under de specifika omständigheter som råder i dagens världsutveckling? Vilka är deras effekter på klassförhållandena inom USA?

Svaret på den första frågan går att utläsa i all statistik som rör grundläggande internationella kapitalrörelser sedan Andra världskrigets slut. Sedan 20 år tillbaka har kapitalexporten varit större och mer kraftfull än någonsin tidigare, men den har främst flödat mellan imperialistiska länder, och inte från imperialistiska till underutvecklade länder.⁷ Den världsomspännande uppgången av befrielseörelser i de koloniala och halvkoloniala länderna har skapat risker för kapitalförlust, som uppenbarligen mer än uppväger den ännu högre vinstmarginal som

⁷ Detta gäller naturligtvis endast privata kapitalutflöden. Jag behöver här inte ta upp fenomenet med så kallad ”offentlig hjälp till tredje världen” – i själva verket imperialiststaternas skapande av köpkraft för sina egna länders exportmonopol inom tung industri.

utländskt kapital åtnjuter i dessa länder.⁸ Eftersom imperialismens världsherravälde har krympt och inte expanderat, kunde en så kraftfull internationell kapitalström och överhuvudtaget den ökade kapitalackumuleringen under de senaste två decennierna (eller, vilket är samma sak under kapitalismen, den högre ekonomiska tillväxttakten) bara leda till en intensifiering av konkurrensen, liksom till dess nödvändiga följd, en intensifiering av kapitalkoncentrationen. Framväxten av det ”multinationella företaget” som ledande organisationsform för dagens monopolkapitalism vittnar både om en hårdare internationell konkurrens och en större internationell kapitalkoncentration.

Svaret på den andra frågan är mindre uppenbart och mer kontroversiellt. Men kapitalismens inre logik leder oss till den oundvikliga slutsatsen, att så länge konkurrensen tydligt och ensidigt gynnar den amerikanska imperialismen, kan den varken hota arbetarklassens levnadsstandard eller förstöra den relativa stabiliteten i sysselsättningen. Det är helt enkelt inte sant att skriva, som Nicolaus gör: ”Om inte Sovjetunionen kapitulerar inför kapitalistiska investeringar och om inte den kinesiska revolutionen kollapsar, vilket båda är osannolikt, har kapitalismen nått sina gränser och har ingen annan väg att gå än inåt, i riktning mot en ökad intensifiering av all exploatering inom sina gränser.” Nicolaus verkar glömma att ”kapitalet redan har trängt in i hela tredje världen” inte bara sedan 1965 eller 1945, utan sedan 1900. Efter att ha verkat glömma att detta inträngande fortfarande är långt ifrån fullständigt, och att det även i imperialistiska länder fortfarande pågår en kraftfull ”industrialiseringsrörelse”, låter han sig förledas av sin manipulation av abstraktionen ”kapitalism” och tappar den viktigaste formen för de imperialistiska makternas expansion sedan början av detta sekel ur sikte: deras försök att expandera på bekostnad av sina konkurrenter. Det är ju trots allt därför som två världskrig har brutit ut och därför 1900-talets historia har blivit vad den är.

Därför skulle amerikanska monopolister hellre erövra sina konkurrenters marknader och undergräva sysselsättningen där än att ha en enorm överproduktion och arbetslöshet inom USA. Om man når en punkt där USA tvingas intensifiera exploateringen av amerikanska arbetare, kan det bara bero på att detta alternativa handlingsätt blir alltmer omöjligt. Men även detta kan bara förklaras med att förhållandet mellan konkurrenskrafterna har blivit sådant att en ”export” av intensifierad exploatering blir alltmer omöjlig.

Nicolaus för fram ytterligare några fakta för att förklara behovet av en intensifierad exploatering av amerikanska arbetare, av andra skäl än de som härrör från en ökad internationell konkurrens. Han nämner inflation och beskattning.⁹ Men även här för han ett cirkelresonemang. Inflation har funnits i USA sedan mitten av 1930-talet. Varför har den inte

⁸ Enligt siffror som citeras av E.L. Nelson och F. Cutler i ”The International Investment Position of the United States in 1967” (*Survey of Current Business*, vol. 48, nr 10, 1968, s. 24–25) uppgick den vinstmarginal som kapitalistiska företag beräknade på USA:s direkta kapitalinvesteringar 1967 till 12,3 procent i Latinamerika, 14 procent i Asien och 19,7 procent i Afrika, jämfört med endast 10,1 procent för direkta kapitalinvesteringar i imperialistiska länder (Kanada, Västeuropa, Australien).

⁹ Det bör noteras att Nicolaus, efter att i början av sin artikel ha hånat mig för att jag använde begreppen ”teknisk revolution” och ”inflation” för att förklara några av orsakerna till den växande instabiliteten i det amerikanska samhället, återkommer till exakt samma faktorer när han i del IV av sin artikel förutspår ”utvecklingen av en allmän överproduktionskris”. Vi kan lätt bortse från ”efterfrågan som inte tillgodosetts på grund av andra världskrigets förödelse”; detta kan inte på något sätt förklara den sju- eller åttaåriga högkonjunkturen i den amerikanska ekonomin under 1960-talet. Då återstår bara två förklaringar: (i) ”Inga epokgörande tekniska innovationer” har förverkligats, vilket skulle innebära att den höga expansionstakten under de senaste två decennierna trots allt berodde på ”epokgörande tekniska innovationer” inom elektronik-, kärnkrafts-, petrokemisk- och datorindustrin, som jag hävdade. (ii) ”Både investeringar och efterfrågan blir problematiska utan den artificiella och nödvändigtvis tillfälliga stimulansen från inflationen”. Låt oss inte börja diskutera inflationens ”nödvändigtvis tillfälliga” karaktär. Men dess nyckelroll i försöken att undvika en större överproduktionskris påpekade jag för länge sedan (se [Marxismens ekonomiska teori](#) *Marxist Economic Theory*, vol. II, s. 526–536, Merlin Press, London 1968).

hindrat en höjning av levnadsstandarden för de amerikanska arbetarna, innan den började leda till en nedgång? Beskattningen har ökat stadigt under lång tid; varför har den behövt höjas till en punkt där den börjar sänka reallönerna? Dessa två frågor hänger säkert ihop, eller hur? Säkert har utländska imperialisters påtryckningar för att minska underskottet i USA:s betalningsbalans något med saken att göra? Säkert uttrycks den relativa nedgången för den amerikanska imperialismens konkurrenskraft i det faktum att, medan den amerikanska imperialismen under en hel period (inklusive Koreakriget) kunde unna sig lyxen av ett stort underskott i betalningsbalansen, en enorm militär organisation och stora militära och ekonomiska utgifter utomlands, samtidigt som den hade ett starkt positivt handelsöverskott, så har de ömsesidiga effekterna av inflationen hemma och militära utgifter utomlands idag minskat handelsöverskottet till en punkt där det kan försvinna helt?

Nicolaus nämner helt riktigt de stigande ”kostnaderna för att upprätthålla de befintliga gränserna för den kapitalistiska världen” och den ökande tendensen att ”socialisera” kostnaderna för interventioner och krig utomlands (dvs. lägga dem på de amerikanska arbetarnas axlar). Men han glömmer att vi återigen har att göra med relativa och inte absoluta summor. Ett imperialistiskt land kan ha en växande militärbudget och ökande levnadskostnader, samtidigt som den reala kapitalackumulationen och arbetarnas realinkomster fortfarande ökar istället för att minska (detta hände i början av 40-talet, början av 50-talet och början av 60-talet i USA). Det som krävs för denna kombination är en ökning av den reala produktionen och nationalinkomsten som gör alla dessa ökningarna möjliga samtidigt. Endast om den ekonomiska tillväxttakten minskar (eller inflationen och de militära utgifterna ökar i mycket större utsträckning än den reala produktionen) innebär militära interventioner utomlands ökad exploatering av arbetarna hemma. Detta beror återigen på hur den kapitalistiska världsekonomin betar sig och vilken andel av den internationella marknaden som tillfaller den amerikanska imperialismen. Även med en stagnerande världsmarknad innebär ökade militära utgifter i USA inte automatiskt en sjunkande levnadsstandard för amerikanska arbetare, så länge den amerikanska imperialismen har möjlighet att få en växande andel av den marknaden på bekostnad av sina konkurrenter. Genom att eliminera den interimperialistiska konkurrensen tar Nicolaus bort all logik från sin bedömning av den ökande exploateringen av den amerikanska arbetarklassen.

4. Tillbaka till felaktigheten i ultraimperialismen?

För att förneka att interimperialistisk konkurrens spelar någon större roll idag måste Martin Nicolaus hävda:

- a. att ”ur de stora industrieföretagens och finansbolagens synvinkel har nationsgränserna sedan länge upphört att vara hinder ... De motstår naturligtvis trycket mot protektionism och kapitalistisk nationalism som kommer från de icke-imperialistiska eller efterblivna industrierna, främst från de mindre tillverkarna bland dem.”
- b. att ”ingen stor aktör, oavsett intern ekonomisk struktur, sitter med armarna i kors medan en annan makt samlar sina styrkor för att attackera dess industri ... Vid de två tidigare tillfällena under detta århundrade när stora nationella kapitalismer har hamnat i stora exportkonflikter, har ’konkurrensen’ mellan dem nödvändigtvis snabbt eskalerat till protektionism, embargo, finansiella blockader, kolonialkrig och slutligen första och andra världskriget ... Det hot som Mandel beskriver skulle, om det hade den omfattning som han tillskriver det, uppenbarligen vara en krigsorsak.”
- c. att ”Mandels tillvägagångssätt att likställa den ekonomiska sfären för det amerikanska kapitalet med USA:s territoriella område är mycket missvisande ... Den amerikanska kapitalets sfär är inte begränsad till den territoriella nationen, utan sträcker sig

naturligtvis i varierande grad över hela Kanada, Japan, staterna i Europa och tredje världen.”

- d. att det amerikanska bankkapitalet är ”dominerande”. ”Bankernas roll i konkurrenskampen är avgörande, och blir ännu mer avgörande när produktionsfördelarna för den ena motståndaren minskar ... Den europeiska industrins förmåga att tvinga fram en kris för den amerikanska industrin beror således på den relativa styrkan hos respektive privatkontrollerade kapitalreserver och krediter ... Dessa finansiella makter är baserade i den amerikanska imperialismen.”

Vid första anblicken står dessa argument åtminstone delvis i motsats till varandra och utesluter varandra. Om alla ”stora företag” systematiskt och definitivt motstår trycket mot protektionism och kapitalistisk nationalism, hur kan man då förklara att ”stora exportkonflikter”, som Nicolaus blygsamt tillskriver ”stora nationella kapitalismer” men som i verkligheten alltid har involverat stora monopolistiska företag och imperialistiska makter, överhuvudtaget kunde bryta ut? Var det kanske ”mindre tillverkare”, och inte herrarna Krupp och Thyssen, Vickers-Armstrong och Deterding, Morgan och Rockefeller, som var ansvariga för Första och Andra världskriget? Om imperialismens ekonomiska inflytandesfärer inte är knutna till nationella statsmakter (begreppet ”territorialitet” dras här in med våld; det handlar om staters nyckelroll i dessa konflikter!), hur kan man då förklara just den ”protektionism, embargo, finansiella blockader, kolonialkrig och Första och Andra världskriget” som vi har talat om? Är kapitalexport och utländska kapitalinvesteringar ett ”nytt” fenomen? Var det inte redan väl utvecklat före och under Första världskriget – så pass att otaliga liberala pacifister och opportunistiska socialdemokrater var övertygade om att imperialistiska krig skulle bli omöjliga?¹⁰ Hur kan det amerikanska bankkapitalet vara ”dominerande” – dvs. att den amerikanska imperialismen kontrollerar de flesta av världens finansiella resurser – och samtidigt, för det första, tvingas ”neutralisera” minskningen av de amerikanska kapitalisternas produktiva fördelar (varifrån fick de europeiska och japanska kapitalisterna kapitalet för att finansiera sina enorma produktiva investeringar? De lånade inte från amerikanska bankirer!) och för det andra vara alltmer beroende av att låna kapital på den europeiska kapitalmarknaden?

Nicolaus hävdar också att amerikanska företags lönekostnader bör beräknas utifrån ”världsgenomsnittet”, med tanke på att de flyttar en allt större del av sin verksamhet utomlands. Här verkar han ha tappat sin känsla för proportioner. Hur stor del av den totala produktionen inom den amerikanska industrin produceras utomlands i konkurrens med produktionsenheterna i hemlandet – exklusive aktiviteter som kompletterar den inhemska produktionen, såsom oljeutvinning? Uppenbarligen bara en marginell andel. Hur stor andel av den totala arbetskraften inom den amerikanska industrin är anställd utanför USA:s gränser? Återigen, endast en marginell andel. Om amerikanska monopol någonsin skulle lyckas flytta 30, 40 eller 50 procent av sin produktion av exempelvis bilar, datorer, flygplan och turbiner, skulle detta bara leda till en massiv ökning av arbetslösheten i USA. Vad skulle konsekvensen av (och syftet med) denna arbetslöshet vara? Att urholka löneskillnaderna mellan USA och Europa (eller till och med USA och Japan) genom att sänka levnadsstandarden för den

¹⁰ ”Även om imperialismen kräver ett krig mellan kapitalisterna i ett land och kapitalisterna i alla (?) andra länder, är den oförmögen att genomföra ett sådant krig. Imperialisterna i varje stormakt tvingades ... att komma överens med imperialisterna i en eller flera andra stormakter och ingå en allians med dem. Men genom att göra detta har de redan påbörjat en mycket viktig förändring av imperialismen själv ... Det är inte alls uteslutet att det nuvarande kriget kommer att sluta med en överenskommelse mellan de ledande stormakterna i båda lägren om uppdelningen och exploateringen av världen. Vi måste till och med ta hänsyn till möjligheten att världen kommer att få bevittna det spektakel, som vi borde skämmas för, att den imperialistiska internationalen blir verklighet tidigare än de socialistiska partiernas international.” Karl Kautsky, *Die Neue Zeit*, 16 februari 1917.

amerikanska arbetarklassen. Varför skulle amerikanska monopol överhuvudtaget ge sig in på en sådan kurs, om inte under tvång av internationell konkurrens?

Den metodologiska orsaken till Nicolaus misstag ligger i en oförmåga att skilja mellan kvantitativa och kvalitativa förändringar, relativ och absolut överlägsenhet, början och slutresultatet av en process. De hänger samman med en grov underskattning av staten som det viktigaste verktyget för att försvara den kapitalistiska klassens intressen idag (mot deras klassfiender, mot utländska konkurrenter och mot den hotfullt explosiva karaktären hos systemets inre motsättningar).

Styrkeförhållandet mellan olika imperialistiska stater kan utvecklas kraftigt till förmån för en och på bekostnad av en annan. Tyskland hade en massiv relativ överlägsenhet på den europeiska kontinenten under perioderna 1900–1916 och 1937–1944, och Frankrike under perioden 1919–1923. Men det förvandlar inte den dominerande statens konkurrenter till halvkoloniala nationer som har förlorat kontrollen över sitt lands produktionsmedel. Sådana halvkoloniala nationer uppstår endast när de viktigaste industrierna och bankerna i landet faktiskt ägs eller kontrolleras av utländska kapitalister, och när staten av den anledningen i grunden skyddar den utländska imperialistklassens intressen, i motsats till den ”inhemska” bourgeoisins. Sådan är situationen i Grekland, Brasilien, Ghana eller Iran idag. Det är uppenbarligen inte situationen i Frankrike, Storbritannien eller Italien, för att inte tala om Japan eller Västtyskland. Kvantitativa förändringar i maktbalansen mellan imperialistiska stater är en sak; en kvalitativ förändring i status, omvandlingen av ett imperialistiskt land till ett halvkolonialt land (som kunde ha hänt i Frankrike om Tyskland hade vunnit Andra världskriget, eller som kunde ha hänt i Västtyskland om trenden från 1945–47 hade fortsatt och det ”kalla kriget” inte hade brutit ut) är en helt annan sak. Det finns inte det minsta bevis för att USA-imperialismen kontrollerar mer än 10 procent av de industriella produktionsmedlen, och ännu mindre av de finansiella bytesmedlen, än någon annan imperialistisk makt (med undantag för Kanada, som verkligen är ett gränsfall). Det finns därför inte det minsta bevis för att dessa stater har förlorat sin grundläggande självständighet som imperialistiska stater och har blivit amerikanska halvkolonier.

Om man studerar utvecklingen av maktbalansen mellan USA:s imperialism och dess viktigaste utländska konkurrenter måste man faktiskt dra slutsatsen att USA nådde höjdpunkten av sin makt i slutet av Andra världskriget och att dess hegemoni sedan dess har varit på nedgång. Naturligtvis har USA fortfarande en stor relativ överlägsenhet. Denna relativa överlägsenhet kan till och med öka igen om det inte sker någon tillräcklig internationell genomträngning för kapitalet på europeisk nivå, om det inte bildas ”europeiska” multinationella företag som kan konkurrera systematiskt med USA-baserade ”multinationella företag” på relativt lika villkor. Men oberoende ägande av kapital, oberoende kontroll över den ”inre marknaden” och oberoende användning av statsmakten är fortfarande grundläggande kännetecken för europeiska och japanska imperialister.¹¹

Men hur är det med USA:s militära överlägsenhet? Hur är det med risken för nya interimperialistiska krig? USA:s militära överlägsenhet över sina huvudkonkurrenter är faktiskt mycket mer slående än dess relativa ekonomiska överlägsenhet. Men just på grund av att det har uppstått en motsättning mellan den västeuropeiska och japanska imperialismens förnyade oberoende finansiella och industriella makt, och deras fortsatta militära beroende av USA, befinner sig Nato och den japansk-amerikanska alliansen i en djup och permanent kris. Det finns bara ett sätt att lösa denna kris på lång sikt (i den mån imperialismen överlever och den nuvarande trenden i maktbalansen inte förändras i grunden): att den militära

¹¹ Allt detta förklaras mycket mer detaljerat i min kommande bok *Europe versus America? – Contradictions of Imperialism* (NLB).

maktbalansen anpassas till den ekonomiska verkligheten, återuppkomsten av en oberoende militär styrka i Västeuropa och Japan – i sista hand uppkomsten av oberoende ”kärnvapenavskräckande medel” i Västeuropa (fransk-brittiska, eller fransk-tysk-brittiska, eller till och med i större skala) och Japan.

När det gäller nya interimperialistiska krig, som den avlidne Josef Stalin förutspådde i sitt politiska testamente, är det visserligen extremt osannolikt att de kommer att bryta ut, men inte på grund av USA:s överhöghet, utan för att alla imperialistiska makter hotas av en mycket dödligare fara än interimperialistisk konkurrens: hotet från den icke-kapitalistiska delen av världen som expanderar genom att nya revolutioner segrar. Mot de så kallade ”socialistiska länderna” och nya revolutioner har imperialistmakterna faktiskt en attityd av kollektiv solidaritet, vilket gör Nato och den japansk-amerikanska alliansen till verkliga allianser, i den kapitalistiska klassens gemensamma intresse överallt, och inte bara marionetter för USA:s expansion.

Den imperialistiska konkurrensen fortsätter och kommer att fortsätta, inklusive vissa mycket hänsynslösa utvecklingar, men den kommer att utspela sig inom ramen för den kollektiva solidariteten mot den gemensamma fienden. Men inom denna ram fortsätter lagen om ojämn utveckling att verka obevekligt, vilket orsakar en relativ nedgång för tidigare överlägsna makter och framväxten av nya, starkare imperialistiska krafter. Ödet för den amerikanska imperialismens överhöghet kommer varken att avgöras på slagfältet eller i ”tredje världen” – åtminstone inte under de kommande åren.¹² Det kommer att avgöras av de västeuropeiska imperialisternas (och de japanska imperialisternas) förmåga att bilda kolossala företag, vars finansiella makt och industriella styrka motsvarar de amerikanska konkurrenterna. Jag säger inte att denna utveckling redan har skett i tillräcklig omfattning eller att den är oundviklig. Jag har på annat håll tydligt redogjort för hindren och motståndet mot denna process. Jag konstaterar bara att om den sker, kommer den under konkurrensens tryck att tvinga den amerikanska imperialismen att kraftigt intensifiera exploateringen av den amerikanska arbetarklassen.

Diskussionen om ”ultraimperialism” är i själva verket gammal. Den inleddes av Kautsky efter första världskrigets utbrott och fick då ett svidande svar av Lenin. Den återupptogs i mitten av 1920-talet av olika socialdemokrater (Hilferding, Vandervelde och andra), som hyllade bildandet av den globala stålkartellen som en seger för ”ultraimperialismen” och den ”fredliga utvecklingen”. Det bakslag som historien några år senare gav denna illusion är fortfarande välkänt för alla.

Lenins svar på villfarelsen om ”ultraimperialismen” kan sammanfattas i en enda formel: lagen om ojämn utveckling.

Det räcker med att klart ställa frågan för att svaret måste bli nekande. Ty under kapitalismen är det inte tänkbart med någon annan grund för fördelningen av intresse- och inflytelsesfärer, kolonier osv än styrkan hos dem som deltar i delningen, nämligen deras allmänekonomiska, finansiella, militära osv styrka. Men styrkan förändras olika hos dem som deltar i denna delning, ty en *likmässig* utveckling av enskilda företag, truster, industrigrenar och länder kan inte förekomma under kapitalismen.

Lenin tillägger:

¹² Med detta menar jag att de ekonomiska återverkningarna av befrielseörelserna i tredje världen under de kommande åren inte i sig kan orsaka någon större omvälvning i den amerikanska ekonomin. Under de senaste 20 åren har dessa rörelser, som innebar att kapitalismen förlorade världens största land – Kina – som ett område för kapitalinvesteringar, faktiskt sammanfallit med en kraftigt ökad tillväxttakt i den imperialistiska ekonomin. Detta betyder naturligtvis inte att de politiska, sociala och subjektiva effekterna av tredje världens befrielsekamp inte bidrar på ett mycket viktigt sätt till att rubba balansen i det imperialistiska samhället.

Men om man talar om de "rent ekonomiska" förhållandena under finanskapitalets epok såsom en historiskt konkret epok, vilken infaller i början av 1900-talet, så är det bästa svaret på de döda abstraktionerna om "ultraimperialismen" ... att mot dem ställa den nutida världshushållningens konkreta ekonomiska verklighet. Kautskys tomma prat om ultraimperialism är bl.a. en uppmuntran av den djupt oriktiga tanken ... att finanskapitalets herravälde *försvagar* olikmässigheterna och motsättningarna inom världshushållningen, fast det i verkligheten *förstärker* dem.¹³

Utvecklingen under det senaste året – för att inte gå längre tillbaka i tiden – är ett perfekt exempel på att lagen om ojämn och kombinerad utveckling, som "förstärker ojämlikheterna och motsättningarna i världsekonomin", fungerar idag på samma sätt som för 50 år sedan. År 1958 uppgick Västtysklands export av maskiner och transportutrustning till 3,9 miljarder dollar, medan USA:s export uppgick till 6,3 miljarder dollar, vilket var 62 procent mer än Västtysklands siffra. År 1968 hade Västtysklands export av maskiner och transportutrustning ökat till 11,3 miljarder dollar, jämfört med 14,5 miljarder dollar för USA; skillnaden hade minskat till mindre än 30 procent. 1969 kommer de två siffrorna praktiskt taget att ligga på samma nivå, omkring 15 miljarder dollar. Västtysklands totala export var hälften av USA:s export 1958; 1969 kommer den att uppgå till mer än två tredjedelar av den siffran.

Denna industriella makt är inte på något sätt utan samband med kapitalackumulation och finansiell styrka. Omvärderingen av den tyska marken (i själva verket: dollarns devalvering jämfört med den viktigaste europeiska valutan) står i relation till en enorm export av tyskt kapital. Den långsiktiga privata kapitalexporten uppgick 1967 till 1 miljard dollar, 1968 2,4 miljarder dollar och 1969 troligen mer än 5 miljarder dollar – till den nya växelkursen –, dvs. redan mer i absoluta tal än USA:s kapitalexport! Faktum är att det under första halvåret 1969 emitterades fler obligationer i D-mark (inklusive av amerikanska företag) än i dollar på den internationella kapitalmarknaden.

Den försvagning av dollarns styrka som utländska militärutgifter har medfört har förändrat de finansiella maktförhållandena till förmån för andra stora imperialistiska stater, så att den amerikanska regeringen nu systematiskt försöker tvinga dem att spendera mer på upprustning (dvs. omfördela och så att säga "internationalisera" den gemensamma bördan att försvara "den kapitalistiska världens gränser"). Men detta är otänkbart utan en militär förstärkning av dessa stater (förstärkningen av Japan står nu på dagordningen, efter Västtyskland), vilket återigen förskjuter det interimperialistiska maktbalansen på bekostnad av den amerikanska imperialismen.

5. Debattens politik

De mest förvånande passagera i Martin Nicolaus polemik är de där han anklagar mig för att "vara begriplig" endast om jag antar en "pacifiering" av Sovjetunionen, en militär allians mellan det europeiska kapitalet och Sovjetunionen och "fredlig samexistens". Med andra ord verkar han antyda att "bakom Mandel ligger de Gaulle". Här har vi återigen ett typiskt exempel på hur Martin Nicolaus vilseleds genom att i alltför hög grad använda sig av metafysiska abstraktioner, istället för att förstå de verkliga, motstridiga sociala krafter som verkar och står i konflikt med varandra.

Konkurrensen mellan den västeuropeiska och den amerikanska imperialismen är ett faktum, synligt för alla som studerar inte bara handelsstatistik utan också polemik och debatter inom alla kapitalistiska kretsar på båda sidor av Atlanten. Vad representerade "gaullismen" i denna debatt? Ett försök att "stärka" den västeuropeiska imperialismen med hjälp av föråldrade tekniker från 1800-talets diplomati (1700-talets dynastiska diplomati skulle kanske vara en mer korrekt, om än hårdare, bedömning). Försöket att etablera "europeisk självständighet"

¹³ Lenin: [Imperialismen som kapitalismens högsta stadium](#).

under en av dess ekonomiskt svagaste imperialistiska makter, Frankrikes, herravälde var, som jag påpekade i början av 1960-talet, dömt att misslyckas, oavsett om det var ”oberoende” avskräckande eller inte. Det kunde bara leda till en försämring av den franska imperialismens relativa ställning jämfört med den tyska och italienska imperialismen, eftersom det kapital som De Gaulle slösade bort på sin *force de frappe* ledde till en alltmer föråldrad fransk industriell utrustning jämfört med de italienska och tyska anläggningarna och till en alltmer förvärrad social spänning i Frankrike självt. Hans försök till diplomatisk och ekonomisk flirt med Moskva var lika dömt att misslyckas, eftersom det utöver den uppenbara betydelse som en kommersiell expansion mot Östeuropa hade, och som var gemensam för alla europeiska kapitalister (och för vilken tyska, brittiska och italienska grupper ofta var bättre rustade än sina franska konkurrenter), så fanns det också den franska bourgeoisins starka klassmedvetande, som trots alla dess ledares konservatism och det franska kommunistpartiets reformism inte kunde se Sovjetunionen som något annat än en klassfiende med vilken ingen allians var möjlig i den dåvarande världssituationen.

Den enda varaktiga förändringen som skedde i den franska ekonomin under de Gaulle ägde faktiskt rum trots de Gaulle: det var Frankrikes ständigt växande integration i den gemensamma marknaden. Idag går 45 procent av den franska exporten till dessa länder, jämfört med 22 procent före 1958. Detta ekonomiska faktum var tillräckligt starkt för att skapa så mycket motstånd inom den franska bourgeoisin mot de Gaulles särskilda åsikter om en kapitalistisk västeuropeisk integration att det faktiskt orsakade hans fall. Jag förutspådde detta för flera år sedan, på samma sätt som jag förutspådde att de Gaulle blint arbetade *pour le roi de Prusse*, för tysk hegemoni i en gemensam marknad begränsad till sex länder.

Vilken huvudsaklig social och politisk ideologi har förespråkarna för ”europeisk självständighet” inom västeuropeiska kapitalistiska och småborgerliga kretsar? Är det Mandels tes om interimperialistisk konkurrens? Inte alls! Det är en ideologi som ligger mycket nära Martin Nicolaus och tesen om ”ultraimperialism”. Europa ”riskeras att koloniserar av USA”. Denna kolonisering är ”oemotståndlig”, om inte Europa förenar sig. I min bok om den gemensamma marknaden, som snart kommer ut på engelska, har jag avslöjat denna propagandas ideologiska funktion: den går ut på att utnyttja den europeiska arbetarklassens endemiska ”antiamerikanism” som ett medel för att dämpa klasskampen i Europa, avvärja arbetarklassen mot kapitalkoncentration och kapitalistisk rationalisering och samarbeta med sina egna exploatörer mot den ”gemensamma fienden”: den amerikanska imperialismen.

Idén om fullständig amerikansk imperialistisk överhöghet på global nivå och idén om att Västeuropa och Japan långsamt men säkert reduceras till status som halvkoloniala makter leder logiskt till sådana slutsatser. För lär inte marxism-leninismen oss att det finns en grundläggande skillnad mellan en interimperialistisk konflikt och en konflikt mellan en imperialistisk makt och en förtryckt och exploaterad halvkolonial bourgeoisie? Det är alltså teorin om absolut amerikansk hegemoni som leder till kapitulation inför klassfienden och till klassarbete, och inte alls det klassiska leninistiska begreppet om interimperialistisk konkurrens, som jag fortsätter att hävda. Denna teoretiska förutsägelse har redan bekräftats i praktiken, åtminstone två gånger: i början av 1950-talet, när det franska kommunistpartiet (och i mindre utsträckning andra kommunistpartier i Västeuropa) bildade en allians med gaullisterna och talade från samma plattform som dem mot ”USA-imperialismen” och ”uppgivandet av den nationella suveräniteten”, som om Frankrike vore en halvkolonial makt och inte ett av de konkurrerande gängen i det internationella brödrskapet av rovkapitalister och imperialistiska plundrare; och i början av 1960-talet, när vissa maoistiska grupper, utifrån samma antagande, föreslog att man skulle stödja De Gaulle i presidentvalet mot Mitterrand, med motiveringen att De Gaulle var ”mer antiamerikansk än Mitterrand”.

Vår teori leder tvärtom inte till att någon del av den internationella arbetarklassen underordnas någon del av världskapitalismen. Vi står för en oberoende klasskamp för arbetarklassen i alla kapitalistiska länder. Vi står för arbetarklassens oberoende organisation, som försvarar sina egna klassintressen och strävar efter en socialistisk revolution. Vi predikar inte för amerikanska arbetare att de ska "alliera" sig med någon del av den härskande klassen, och vi föreslår inte heller något sådant för europeiska arbetare. Att säga att borgerliga idéer ligger bakom en så tydlig strategi för en oberoende arbetarklasskamp är något absurt.

Det finns mycket i Martin Nicolaus artikel som vi kan hålla med om. Det råder ingen tvekan om att vi lever i en epok av enorm "socialisering" och "internationalisering" av produktivkrafterna, i en skala som inte ens Lenin eller Lenins samtida kunde förutse.¹⁴ Det råder ingen tvekan om att den grundläggande motsättningen under en sådan epok är motsättningen mellan kapital och arbete, i själva produktionsprocessen, och att arbetarklassens direkta väg mot en socialistisk revolution i de industrialiserade imperialistiska länderna inte kommer att gå via en kamp för löner, utan genom objektiva utmaningar mot kapitalistiska produktionsförhållanden. Vi har skrivit om detta i många år, och det finns ingen anledning att anta att detta inte skulle gälla även i USA.

Det är också uppenbart att just den amerikanska imperialismens överhöghet i slutet av andra världskriget tenderade att dra in den amerikanska härskande klassen i alla imperialismens motsättningar i världen, och tenderade att införa alla dessa motsättningar i någon form i det amerikanska samhället självt. Trots all sin ackumulerade rikedom och sina reserver har även den amerikanska imperialismen visat sig oförmögen att på lång sikt betala kostnaderna för att spela världspolis, införa "reformer" i det amerikanska samhället för att undvika en förvärring av de sociala spänningarna och finansiera en ständig modernisering av utrustningen för att säkerställa en produktiv kapitalackumulation som skulle göra det möjligt att behålla sitt tekniska försprång framför alla konkurrenter. Det är uppenbart att ursprunget till alla de spänningar och konflikter som blivit alltmer synliga i det amerikanska samhället sedan början av 1960-talet är kopplade till den globala utvecklingen. Vi har själva många gånger påpekat hur stor inverkan den koloniala revolutionen och Vietnamkriget har haft på bildandet av ett nytt revolutionärt ungdomsavantgarde i USA, på politiseringen av de svarta, på framväxten av en ny radikalism bland intellektuella, tekniker och offentliganställda. Vi ser därför ingen anledning att plötsligt förneka dessa bevis nu. Man bör tillägga att en ny våg av objektivt revolutionär stridbarhet inom den västeuropeiska arbetarklassen, liksom militanta kamper bland östeuropeiska arbetare, studenter och intellektuella för socialistisk demokrati – för att inte tala om en parallell uppgång för den politiska revolutionen i Sovjetunionen – inte heller

¹⁴ Men Nicolaus har fel när han antar att nationsgränser och nationalstater har upphört att vara hinder för denna internationalisering av kapitalet. Tvärtom: ju mer denna rörelse ökar, desto starkare blir motsättningen mellan nationalstatens överlevnad och produktivkrafternas tendens att växa sig större än den. Nicolaus visar en liknande oförmåga att förstå den motsägelsefulla, dialektiska processen av social förändring i sin polemik om frågan om svarta arbetstagares sysselsättning. Min siffra över minskningen av okvalificerade jobb i USA kommer från arbetsmarknadsminister Wirtz (citerad i Baran-Sweezy: [Monopolkapitalet](#), s. 144. Den officiella statistiken över svartas sysselsättning 1960 visade 3,6 miljoner sysselsatta. Av dessa var endast 1 miljon okvalificerade arbetare (varav en kvarts miljon lantbruksarbetare), jämfört med 887 000 halvqualificerade arbetare, 357 000 hantverkare och förmän och 292 000 tekniker, akademiker och kontorsanställda. Den grundläggande processen inom den amerikanska industrin har varit att ersätta arbetare med halvqualificerade operatörer. Men samtidigt har kontorsjobb och jobb för tekniker och tjänstemän ökat ännu snabbare i den amerikanska ekonomin (antalet tjänstemannajobb, tekniska jobb och kontorsjobb ökade från 11,7 miljoner 1940 till 21 miljoner 1965, medan antalet "semikvalificerade operatörer och liknande arbetare" endast ökade från 9,5 till 14 miljoner). Det är alltså fullt möjligt att det samtidigt finns betydligt färre arbeten för arbetare, att det finns betydligt fler svarta som är anställda inom industri och tjänstesektor som halvqualificerade arbetare, att det proportionellt sett finns betydligt fler svarta arbetslösa än vita och att det finns en växande inkomstklyfta mellan raserna och en ökande yrkesmässig segregering, vilket har en kraftig radikaliserande inverkan på den svarta befolkningen.

kunde undgå att stärka uppkomsten av en ny revolutionär förtrupp och ett uppsving av massradikalism i USA.

Alla dessa faktorer – liksom många av dem som Nicolaus nämner – bidrar till att skaka om den relativa politiska och sociala stabiliteten i USA, att väcka avancerade amerikanska arbetares klassmedvetande och underlätta utbrottet av en genomgripande radikaliserings och massiva klasskamper inom proletariet i det landet. Men alla dessa subjektiva faktorer, som verkar från den sociala överbyggnaden på klassrelationerna, kan inte vara den huvudsakliga orsaken till en ny massradikaliserings av arbetarklassen. Den huvudsakliga orsaken kan endast återfinnas i en förändring av de materiella förhållandena. Den amerikanska imperialismens ökande kris kan endast omvandlas till en avgörande kris för det amerikanska samhället genom förmedling av en växande instabilitet i den amerikanska ekonomin. Detta är vår huvudtes. I denna växande instabilitet i den amerikanska ekonomin kommer förlusten av USA:s överhöghet över hela den imperialistiska världen, den relativa nedgången för USA:s ekonomiska överlägsenhet gentemot sina imperialistiska konkurrenter och den skärpta konkurrensen och omfördelningen av den internationella kapitalistiska marknaden – där den inre marknaden i USA är den viktigaste enskilda sektorn – att spela en viktig roll.

I ”Vart är Amerika på väg?” förutspådde jag inte att ”motsättningen mellan arbete och kapital i USA återuppstår som en repris av några läroboksbeskrivningar av avtalsförhandlingarna mellan Reuther och GM”. Jag förutspådde bara att den amerikanska arbetarklassen, som idag har ett fackligt men inte något socialistiskt klassmedvetande, skulle radikaliseras från det ögonblick då det kapitalistiska systemet visade sig allt mindre kapabelt att ”leverera varorna”, dvs. garantera regelbundna höjningar av reallönerna och en hög sysselsättningsnivå. Jag hävdade nämligen att den relativa stabiliteten i det amerikanska samhället under de senaste 30 åren i grunden inte berodde på någon ideologisk faktor (arbetarklassens påstådda antikommunism) utan på systemets förmåga att ”leverera varorna”. Nicolaus håller med mig om att denna förmåga nu är på nedgång och att orsaken till denna nedgång finns i den amerikanska imperialismens försämrade situation i världen. Under dessa omständigheter är det svårt att förneka att försvagningen av den amerikanska imperialismens konkurrenskraft på världsmarknaden har något att göra med denna försämring.

5 december 1969

Lästips

Detta är det avslutande inlägget i en debatt som fördes 1969-70 i *New Left Review*.

De övriga inläggen är:

Ernest Mandel: [Vart är Amerika på väg?](#)

Martin Nicolaus: [Den universella motsägelsen](#)